

НАСТАВА

Б. ЦВЕТКОСКИ

ЗА ВОСПИТНО ОБРАЗОВНИТЕ ВРЕДНОСТИ НА КРУШЕВСКИОТ МАНИФЕСТ ВО НАСТАВАТА ПО ИСТОРИЈА

Во наставата по историја одамна се познати предностите на работата со текст. Таквата работа ја зголемува перцептивната сила, автентичноста, конкретното и историската објективност во ученичкото сознание и ги прави резултатите поголеми и потрајни.

Не е мал бројот на таквите текстови — документи кои што содржат значајни моменти од нашата историја и кои што можат успешно да се користат во наставата.

Еден таков текст е и *КРУШЕВСКИОТ МАНИФЕСТ*.

Веднаш се поставува прашање — зошто се определивме за овој текст — документ? Не случајно се определивме и одредивме за него. Ќе наведеме некои побитни одредби од коишто како крајна претпоставка ќе се согледа неговата оправданост. Веднаш да истакнеме дека е тоа документ кој ги изразува и задоволува општите и посебните педагошки, психолошки, дидактички и научни принципи во кои се содржани образовно-воспитните цели, идејно-политичката важност и континуираната историска закономерност што го прават и денес значаен и актуелен. Таа посебна важност се огледа во следново:

— во наставната програма на Крушевскиот манифест му е дадено одредено место и значење;

— во учебниците по историја и историските читанки зазема одредено место како наставен материјал и како историски текст за училишна и домашна работа на учениците;

— во нашата училишна наставна практика Манифестот се употребува како составен дел од наставната тема за Илинденското востание и Крушевската република, важни настани од нашата историја;

— посебното дидактичко место во составот на наставната тема го обликуваат како посебна педагошка целина во својство

на специфична историска содржина, од една, како документ — илустрација, од друга, и како можност за ефектно перцепирање, од трета страна;

— напишан е на македонски јазик. Со тоа и со едноставниот збор и повик делува емотивно и мобилно на слушателите, односно учениците.

Горните одредби го оправдуваат методот и критериумот на изборот на тој текст — документ и ја истакнуваат неговата дидактичка образовно-воспитна содржина и функција. Овде ќе истакнеме некои елементи од содржината и функцијата на документот кои воедно се и основни белези на неговиот карактер:

— по својата содржина, односно по мотивот и сижето тој е историски текст — документ;

— документот нè запознава со односот на востаниците кон турското население во конкретните услови, а и пошироко;

— текстот изразува конкретна политичка и идејна зрелост и реална стратегија на востанието;

— го изразува и чувството и потребата од сојуз на сите онеправдани и угнетени маси во борбата за слобода и подобра иднина;

— ја истакнува вредноста и далекусежното значење на братството и рамноправноста;

— за одбележување е и вредноста на импресијата, ефектот и чувството на доверба што ја создаде кај турското население, од една, и кај македонскиот народ, од друга страна;

— текстот е јасна декларација на националната, социјалната, политичката и класната суштина и цел на револуцијата;

— тој значи и диференцијација на силите и детерминација на односите и создава слика и претстава на положбата и приликите;

— од него зрачи позитивната улога на прогресивниот социјалистички дух и предностите на демократско-републиканското устројство, од една и позитивната улога на народните маси и народните водачи — личности, од друга страна.

Крушевскиот манифест има своја историја. Тој како документ на едно време и на еден значаен настан од нашата историја — Илинденската епопеја, може да се спореди со подобри такви документи од југословенската и светската историја. Манифестите не се формална декларација туку вистинска и суштинска платформа и програма на извесни движења и историски процеси и во многу ја изразуваат и одразуваат смислата, задачите, целите и карактерот на соодветниот историски процес. Истото во потполност важи и за Крушевскиот манифест. Тоа и не само тоа ни дава потполно право да го обработуваме како наставна содржина. Оваа задача и потреба ни се наметнува и асоцијативно, бидејќи неговата содржина е тесно поврзана со наставната тема „Македон-

ското национално-ослободително револуционерно движење“ и поблиску е одредена со методската единица „Илинденското востание и Крушевската република“.

Поаѓајќи од горните констатации ќе укажеме на одредени поконкретни можности што ни ги дава содржината на Манифестот во реализацијата на образовно-воспитните задачи при обработката на партијата за Илинденското востание во наставата по историја, имајќи ја притоа предвид главно наставата во училиштата од втор степен.

Најнапред некои сугестии од методски карактер, во смисла дека наставникот, како подготовка, треба да предвиди учениците да направат предговор на претходните лекции сврзани со соодветната тематика (Програмските начела на Гоцевата ВМРО, за Илинден, Крушевската република, за учество на другите народности во Востанието, улогата на социјалистите во востаничките борби и сл.). Ова, се разбира, доколку текстот на Крушевскиот манифест се анализира на посебен час, т.е. по обработката на набележените тематски целини.

Освен тоа, сите ученици треба да го имаат пред себеси текстот на Манифестот, со објаснување на непознатите зборови и термини.¹⁾

Обработката на овој текст бара и карта на Македонија со посебни апликативни знаци на селата со турско население во Крушевската околина, а пожелен е и графикон со етничкиот состав на населението од овој крај.

Како непосреден увод на часот и подготовка на обработката на соодветниот текст, треба да биде запознавањето на учениците со појавата на Крушевскиот манифест, истакнувањето дека веднаш по ослободувањето на Крушево и прогласувањето и конституирањето на власта, односно создавањето на Привремената влада и Штабот на крушевските востаници на чело со Никола Карев, покрај другите наредби и мерки, како на пример, наредбата да не се обеспокојуваат мирните турски граѓани и да не се посегнува на нивните имоти, посебно се наложила потребата од публикување на една јавна и официјална прокламација до турското население во околината во која востаниците требало да ги изложат своите погледи и ставови во однос на нивната положба и целите и задачите на востанието. Притоа наставникот може да се задржи и на објаснувањето на термините прокламација, однос-

¹⁾ Во овој наш прилог, ние го користевме текстот: Крушевскиот манифест, во издание на Земскиот одбор на Народниот фронт на Македонија, Скопје, август 1948.

но манифест и дека второто е задржано како историска традиција и популарност и зошто обраќањето до турското население доби назив Манифест на Крушевската република или само Крушевски манифест. А тоа ни дава можност да се согледа и истородноста, со слични манифести во нашата и светската историја.

Интересен за учениците ќе биде и податокот како е растуран Манифестот во народот, во турските села, дека бил литографиран и со курири разносуван по сите села и дека постигнал голем ефект сред турското население.

Преминот кон обработката и анализата на Манифестот може да биде впечатлив, ако се обрне внимание на учениците уште на почетните зборови на Манифестот — „Браќа земјаци и мили комшии!“ Зашто самото обраќање односно евокацијата не е обично или формално етикетирање туку длабоко омотивно и содржински искрено. Од него блика топлина и срдечност од срцето и душата на истороден брат кон близок свој тука роден брат, иако постојат разлики во нивната етничка и верска припадност. Македонија за сите нив е татковина, а Крушево нивна лулка.

Потоа продолжуваме со обработка на првиот пасус од Манифестот. Го читаме првиот дел од тој пасус:

„Ние вашите вечни комшии и познаници од убавото Крушово и неговите китни села, без разлика на вера и народност, неможејќи веќе да трпиме тиранијата на жедните за крв и гладните за човечко месо муртати (разбојници н. з.) што гледаат и нас и вас да дотераат до ноќ, и нас и вас да дотераат до питачки стап, и нашата мила и богата земја да заприлегат на пустина, . . .“

Во овој дел од пасусот јасно се гледа мотивот што ги поттикна крушевчани да востанат, а што еднакво важи и за турското население во околицјата кое исто така беше потиснато, обесправено и експлоатирано.

Во вториот дел од пасусот се истакнува решеноста со пушка в рака да се прекрати тиранијата и експлоатацијата и да се извојува слобода во интерес на сите угнетени без разлика на вера и народност:

„ . . . денеска дигнавме глави и решивме со пушка да се браниме од тие наши и ваши душмани и да здобиеме слобода . . .“

Понатаму следува една искрена и реална декларација за намерите и целите на востаниците — слободата и човечки живот како единствен излез и решение што го налага положбата:

„ . . . вие мошне арно знаете оти ние не сме лоши и разбирате оти од мака си ја кладовме главата во торба, за да заживееме човечки или пак јуначки да умреме!“

Целосно овој пасус претставува една кохезиона композиција и симбиоза. Изложена е различната верска и народносна припадност, од една и истоветната општествено-економска и политичка

положба на населението, од друга страна, потоа, еднаквата положба и судбината што ја прави заедничката борба императивна потреба, а целта единствена и заедничка. По својата форма и содржина целиот пасус е индикативен. Тоа најубаво може да се согледа и од завршната реченица:

„... Бидејќи од дедо и прадедо си живееме како браќа на оваа земја ние ве имаме свои и сакаме до крај да останеме свои“.

На горната апотеоза на вистината, на искреноста и чесноста не е потребен никаков коментар. Меѓутоа, составувачите имале потреба на горната констатација да ѝ дадат извесно обопштување што секако гледано од потребите на тогашното време и условите е оправдано. Имено, било потребно и морало јасно и отворено да се каже против кого и за кого се бори македонскиот народ и што има намера да постигне со борбата:

„... Ние не дигнавме пушка против вас. Тоа би било срам за нас. Ние не дигнавме пушка против мирниот, трудољубивиот народ што се преранува како нас со крвав пот — тој ет наш брат и со него сме живееле и пак сакаме да живееме. Ние не излеговме да колеме и да палиме, да крадеме и да грабиме...“

Во ова мошне децидно објаснување, покрај истакнувањето на братството и рамноправноста на македонското и турското население, е проткаена и идејно класната содржина и духот на македонското национално-ослободително движење и реалната политичка тактика на раководството на тоа движење кое умееше и можеше да се надрасне себеси и да создаде повољна клима на односите меѓу народностите во Македонија. Таа правилна насоченост на македонската револуција е основната содржина на целиот втор пасус на Манифестот. Покрај тоа, тука треба да се потцрта и јасната декларација на востаниците дека тие не се разбојници, туку револуционери:

„... Ние не сме муртати (разбојници, н. з.), а револуционери под клетва да умреме за правото и слободата...“

Потоа пак следува објаснување против кого се борат — насилството, зулумџарите, експлоатацијата и т.н. Од тоа се стекнува впечаток дека социјалните аспекти на ропството се примарниот фактор за почеток на револуцијата. Востаниците ја имале на ум чувствителноста на тоа прашање во кое и турските маси биле еднакви со останатите. Така јасно истакнатата состојба во Манифестот беше потребна не само за отворање очи на потиснатите и експлоатираниите турски маси туку и за нивно активирање за промена на таа положба. Тргувајќи од таа јасна декларација и диференцијација на односите, востаниците можеа да им упатат не само порака да не стануваат против востанието туку дури и покана да земат учество во него.

„... Ние ве молиме како свои браќа, бидејќи разбираме ети и вие сте робои како нас: робои на царските бегови, ефенди и паши, робои на богатите и силните, робои на насилниците и на зулумкарите, што ја запалија царштината од четири страни и што не дотераа нас да дигнеме глава за права и слобода и за човечки живот: ве каниме и вие да дојдете да водиме борба!“

Откако е испратена отворена покана за заедничка борба, следува вокативна кулминација на Манифестот. Со една срдечна, топла, искрена и висока хумана евокација се повикуваа браќата муслимани од околните села во борбата против општиот непријател султанскиот апсолутизам и феудалната експлоатација:

„... Елате браќа муслимани, при нас да тргнеме против вашите и нашите душмани! Елате да ги скршиме синџирите на робството, да се куртулисаме од маки и стрраданија! Елате при нас браќа, да си слееме душите и срцата и да се спасиме, та и нашата челада да живее мирно и спокојно да си работат и напредуваат...“

Во овој топол повик е изложена и визијата на иднината, на животот и устројството во кое ќе владее братство и рамноправност. Оваа визија како историска традиција денес во самоуправни социјалистичка Југославија, односно Македонија, е реалност. И во тоа се согледува големото историско значење на Манифестот.

На крај откако им се предочува на извесната заблуда што може да настане кај муслиманите од нивните верски и народносни предрасуди и да мислат дека царството е нивно и дека не се робови поради некои надворешни симболи, востаниците се уверуваат дека тие брзо ќе ја согледаат својата заблуда, а доколку и покрај сето тоа муслиманите не можат да ја согледаат својата положба и заблуда, се укажува дека востаниците сами ќе ја продолжат борбата еднакво и за нив.

„... Ние сами ќе се бориме и за вас и за нас и ако е потребно до еден ќе умреме под бајракот за нашата и вашата слобода... и нема веќе враќање назад...“

Тоа е крајната порака на востаниците, порака што ветува и дава надеж, во тоа е и крајната осмисленост на пораката, на повикот, на борбата. Тоа е и основната суштина на Крушевскиот манифест која како црвена нишка се протега низ целиот негов текст што воедно претставува и врвен квалитет на истиот кој во дидактичка смисла и во наставната работа има огромно значење како силен и траен образовно-воспитен и идејно-политички фактор.

Обработката на Манифестот не ќе биде потполна ако не се истакне и неговиот одзив кај муслиманското население и ефектот што го предизвика. Во таа компонента може да се согледа неговиот успех и резултатот што евидентно покажува дека тој ја постигнал својата намена и цел. За илустрација и поткрепа на горното ќе ја наведеме изјавата на кметот на селото Алданци Синан:

„... Сфативме од вашето писмо дека не сте лоши луѓе, дека не сте ги напуштиле домовите да би го напаѓале мирното население (какви што сме ние) туку сте се дигнале против лошите луѓе и хукуматот (владата н. з.) што ги штити. Но оние што вие ги барате не се меѓу нас, а побегнаа во градовите. Што се однесува до нас, ви ветуваме дека ќе останеме мирни...“

Останатите писма ги пративме во соседните села, кои исто така се согласни со нас“.

Јасно се гледа реагирањето на турските маси и дека и соседните села ќе заземат ист став, ќе бидат мирни, а тоа е голем успех.

И началникот на турскиот гарнизон во Крушево Али Сулејман бил воодушевен од содржината на Манифестот што се гледа од неговото поздравно писмо до востаниците во Крушево:

„Неустрашиви;

Живо ме заинтересира прокламацијата (манифестот н. з.) што е упатен до моите сонародници. Од неа, а за тие два дена (се мисли од како е слободно Крушево) и од вашите акции гледаме дека неправедно сме ве третираше како екшija (разбојници н. з.).

Вашата цел е голема и вашата борба е смислена. Напред, по овој страшен но славен пат по кој сите народи дошле до слободата!“

Сметаме дека на горното реагирање е излишен секаков коментар. Ќе додадеме само тоа дека заблудата беше демаскирана и неутралниот став на муслиманското население претставува огромен успех, да не речеме, и помош.

Резимирајќи ја наставната обработка на Манифестот на Крушевската република, упатен до муслиманското население во околните села на Крушево, ќе констатираме дека тој ги надминува рамките на една обична прокламација по време, облик и содржина и претставува една мошне содржинска платформа и програма на Гоцевата ВМРО за борбата на македонскиот народ и нејзиниот плод — Крушевската република.

Овој револуционерен проглас на младата Крушевска република е речовита потврда за длабоките народни идеали на Илинденското востание и за широкиот обем на македонската демократска ослободителна револуција која имаше основна претпоставка во единството, братството и рамноправноста на сите народности во Македонија што ги имплицираа демократските и социјалистичките влијанија на раководителите на Крушевската република.

За наставната работа Манифестот е од посебно значење и важност бидејќи со својата јасност, конкретност, искреност, реалност и убедливост, со сугестивна верба во победата и перспективата на иднината кај учениците создава чувство на гордост, несе-

бичност и другарство. Создава правилен поглед и однос кон братството и единството на нашите народи и народности и цврста вера во победата на своите идеали — изградба на своето самоуправно социјалистичко општество.

Можноста за актуелизација на Манифестот во наставата е посебна негова одлика како дидактички текст. Врз база на актуелизацијата се создава нераскинлив континуитет и традиција во наставниот процес што овозможува и гарантира значајни образовно-воспитни резултати.

Прогресивниот, демократскиот и социјалистичкиот дух и идеите што бликаат од неговите редови оставаат траен впечаток на учениците и се горди што се поколение на такви борци и што нивните идеи денес се остварени под раководството на КП на Југославија и другарот Тито.

Реалноста и постоењето на Крушевската република е мошне силен и конкретен дидактички елемент и зборува за нашето македонско историско самобитие, за нашата индивидуалност, за нашата државност и е силно оружје против сите кои го оспоруваат нашиот самостоен историски национален развој.

Покрај дидактичките предимства што ги има Манифестот, ќе истакнеме на крајот дека наставната практика нè учи дека употребата во наставата на такви документи создава и предизвикува кај учениците љубов и интерес кон изворната документација и сличните текстови, преку кои на мошне уверлив начин, детално и изворно се запознаваат со историјата на македонскиот народ и народностите.